

کار از نگاه

قرآن مجید

محمد خلیلی شله بران | آموزش و پرورش اهر

به کار رفته و باید گفت قطعاً در این اطلاق، تعمدی بوده است. قرآن کریم می فرماید: وَ أَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى (النجم/۳۹): و اینکه برای انسان بهره‌ای جز سعی و کوشش او نیست.

در قرآن کریم کلمات زیر بیان کننده کار و تلاش است:

۱. عمل: یعنی کار، کردار و فعل. این کلمه در قرآن ۳۶۶ مورد آمده است.

۲. کسب: روزی جستن، حاصل کردن، شغل و پیشه. این کلمات ۶۶ مرتبه در قرآن آمده‌اند.

۳. سعی: یعنی کوشیدن، کار کردن و عمل کردن. این کلمه نیز ۳۰ بار در قرآن ذکر شده است.

۴. جهد: یعنی کوشیدن، رنج بردن، سعی و تلاش. این کلمه و مشتقات آن ۴۱ مورد به کار رفته‌اند.

۵. فعل: انجام دادن، کار کردن، عمل، کار و کردار. این کلمات نیز در ۱۰۷ مورد آمده‌اند.

۶- شغل: یعنی کار و پیشه و حرفه. این کلمه و مشتقات آن نیز در دو مورد به کار رفته‌اند.

این کلمات در قرآن در مفهوم عام آن «کار» به کار رفته و از اهمیت خاصی برخوردارند. کار و کوشش وقتی ارزش پیدا می کند که توأم با ایمان باشد. از آیات مختلف قرآن می توان چنین نتیجه گرفت که کارگر به معنای عام کسی است که با ایمان و اعتقاد از فکر و اعضا و جوارح خود برای انجام هر کاری کمک می گیرد. به همین سبب وقتی انسان مؤمن منشأ اثر و فاعل کار می شود ضروریست با قصد قربت و در جهت رضایت

اشاره

در مجموع، آیات مربوط به کار و تلاش اقتصادی را می توان در چهار گروه دسته بندی کرد: نخست، آیاتی که انسان ها را به وفای به عقود (وفوا بالعقود) موظف کرده است؛ دوم، آیاتی که کار و تلاش مادی را برای انسان ها مجاز دانسته است. در این آیات، بیشتر از ترکیب «ابتغاء فضل» استفاده شده است؛ سوم، آیاتی که برخی از معاملات را حلال و برخی را حرام کرده است؛ چهارم، آیاتی که می توان از آن ها برخی از اشتغالات خاص را استفاده کرد.

کلیدواژه ها: کار، تلاش، کسب، عمل

مقدمه

با توجه به نقش کار و عمل در اعتلای حیات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جامعه، کوشش برای ارتقای فرهنگ کار و زودن عوامل مزاحم و بازدارنده يك ضرورت اعتقادی ملی است. فرهنگ کار می تواند برای سخت کوشی، خلاقیت، ابتکار، نوآوری، احساس تعهد، مسئولیت پذیری، وجدان کاری، انضباط اجتماعی و اخلاق در جامعه عظیم کار کشور زمینه های مناسب فراهم سازد. در فرهنگ اسلامی کار و تلاش مانند مجاهدت در راه خدا، ارزشمند و مقدس شمرده شده اند.

کار در قرآن

ترکیب «عمل صالح» و جمله «عملوا الصالحات»، به صورت مکرر و مطلق در قرآن

حضرت حق تعالی گام بردارد و در چنین شرایطی است که کار «عبادت» تلقی می‌شود.

قرآن کریم برای بهره‌برداری از زمین و نعمت‌های الهی به تلاش و فعالیت برای زندگی و حیات مادی و معنوی توصیه کرده است و می‌فرماید: «وَلَقَدْ مَكَّنَّاكُمْ فِي الْأَرْضِ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ قَلِيلًا مَا تَشْكُرُونَ (الأعراف/ ۱۰): و به تحقیق، شما را در زمین قدرت عمل دادیم و برای شما در آن، وسایل معیشت نهادیم، اما چه کم سپاس‌گزاری می‌کنید!»

و در جای دیگر نیز می‌فرماید: «وَالْأَرْضُ مَدَدْنَاهَا وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْزُونٍ * وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ وَمَنْ لَسْتُمْ لَهُ بِرَازِقِينَ (الحجر/ ۲۰-۱۹): و زمین را گسترده‌انیدیم و در آن کوه‌های استوار افکندیم و از هر چیز سنجیده‌ای در آن رویانیدیم و برای شما و هر کس که شما روزی دهنده او نیستید، در آن وسایل زندگی قرار دادیم». همچنین قرآن از صالح پیامبر (علیه السلام) خطاب به قوم ثمود نقل می‌کند و می‌فرماید: «... هُوَ أَنْشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا فَاسْتَعِفُّوه... (هود/ ۶۱) : اوست (خدا) که شما را در زمین پدید آورد و از شما خواست که زمین را آباد کنید».

البته باید توجه داشت که خداوند کریم تمام مقدمات آباد کردن زمین و ایجاد اشتغال را که از حیطة اختیارات انسان‌ها خارج بوده فراهم آورده است. این نشان می‌دهد همان‌طور که تکویناً چنین مقدمات و وسائلی را برای فعالیت و کوشش انسان جهت معاش و حیات مادی و معنوی و تأمین زندگی فراهم آورده و در اختیار او قرار داده است تا بتواند در سایه بهره بردن از این اسباب و علل به تکامل برسد و به اهداف خود نزدیک شود، وظیفه انسان نیز این است که با تلاش و کوشش فکری و جسمی مقدمات و اسباب تشریحی این عمل را که در حیطة اختیار او گذاشته شده است، برای خود و دیگران جهت بهره‌دهی و بهره‌برداری آماده سازد و بستر را برای رسیدن جامعه به یک حیات معقول مادی و معنوی آماده کند تا همگان بتوانند از نعم الهی و یک زندگی معقول برخوردار شوند.

خداوند در خصوص آماده‌سازی بستر برای معاش و زندگی انسان‌ها می‌فرماید: «وَأَرْسَلْنَا الرِّيحَ فَأَنتِجْنَا مِنْهُمَا طَائِفًا مِّنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَقَيْنَاكُمْ أَمْ وَأَنْتُمْ لَهَا بِخَائِنِينَ (الحجر/ ۲۲): و بادهای باردارکننده فرستادیم و از آسمان، آبی نازل کردیم، پس شما را بدان سیراب نمودیم و شما خزانه‌دار آن نیستند». در جای دیگر نیز می‌فرماید: «وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ ذُلُولًا فَأَمْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا مِنْ رِزْقِهِ وَإِلَيْهِ النُّشُورُ (الملك/ ۱۵): او خدایی است که زمین را برای شما قرار داد. پس در راه‌های آن حرکت کنید و از روزی آن بخورید و بازگشت شما در قیامت به سوی اوست».

همه این آیات الهی انسان‌ها را به فعالیت، کار، تلاش و ایجاد اشتغال و از بین بردن معضل بیکاری تشویق می‌کنند. این آیات الهی حرکت‌بخش و نیرودهنده‌اند و جامعه دینی با داشتن چنین دستورات و توصیه‌های والایی، باید خود را از معضل بیکاری برهاند و تمام نیرو و امکاناتش را به منظور ایجاد اشتغال و زمینه‌های زندگی سالم برای مردم و دیگران به کار گیرد.

کسب روزی حلال

کار مقدمه اصلی برای طلب کردن روزی است و اهمیت و تشویق به کار را می‌توان از آیات متعدد قرآن استفاده نمود. خداوند در آیات گوناگون با بیان اینکه منابع و امکانات را برای انسان‌ها آفریده و آن‌ها را مسخر (رام) ایشان قرار داده است، به جست‌وجو در زمین، بهره‌مندی از منافع آن، آباد کردن زمین و برطرف ساختن نیازهای معیشتی از طریق امکانات نهفته در آن تشویق کرده و با بیان‌های مختلف اهمیت تولید و تشویق به آن را گوشزد نموده است.

در سوره جاثیه، آیه ۱۲ آمده است: «اللَّهُ الَّذِي سَخَّرَ لَكُمْ الْبَحْرَ لِيَتَجَرَّيَ الْفُلُكُ فِيهِ بِأَمْرِهِ وَارْتَبِتُوا مِنْ فَضْلِهِ وَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ: خداوندی که دریا را تحت سیطره شما قرار داد تا به امر او کشتی را در آن به حرکت درآورید و به دنبال فضل و بخشش الهی باشید».

شاید بتوان از این آیه این نکته را برداشت که دادن رزق و روزی وظیفه خداوند نیست بلکه فضلی از سوی اوست. بنابراین باید در خشکی و دریا به دنبال آن باشید و برای اکتساب آن تلاش کنید. در سوره قصص نیز می‌فرماید: «به وسیله آنچه خداوند به تو داده است سرای آخرت خود را تضمین کن و البته سهم خود را از زندگی دنیا فراموش مکن.»

اغلب در قرآن برای اشاره به مفهوم کار، واژه‌هایی مانند «ضرب فی الارض» و «استیجار» به کار رفته‌اند. در آیات قرآن وقتی صحبت از اموال دنیاست به کلمه‌هایی چون رحمت، حسنه، خیر، طیبات و رزق برمی‌خوریم که مال دنیا را تأیید می‌کند. اهمیت کار از نظر اسلام تا آنجاست که روح اسلام با این راضی نمی‌شود که شخص دست از کار و کوشش برای تأمین زندگی خود و خانواده‌اش بکشد و صرفاً به دعا و عبادت مشغول شود؛ در روایات متعدد این عمل نهی شده است.

آیات مربوط به کار و تلاش اقتصادی در قرآن را می‌توان به صورت زیر طبقه‌بندی کرد:

نخست، آیاتی که انسان‌ها را به وفای به عقود موظف کرده‌اند.

دوم، آیاتی که کار و تلاش مادی را برای انسان‌ها مجاز دانسته‌اند. در این آیات، بیشتر از واژه ترکیبی «ابتغاء فضل» استفاده شده است. سوم، آیاتی که برخی از معاملات را حلال و برخی را حرام کرده‌اند.

چهارم، آیاتی که می‌توان از آن‌ها برخی از اشتغالات خاص را استفاده کرد.

خلاصه و نتیجه‌گیری

در نگرش اسلامی، انسان دارای کرامت و ارزش انسانی است و بر او بایسته است که پیش از هر چیز این کرامت ذاتی را در جهان هستی پاس دارد و تدابیری بیندیشد که خود را به جایگاه شایسته برساند.

از سوی دیگر، کار از دیدگاه اسلام وظیفه طبیعی انسان، رمز رشد و پیشرفت فرد و جامعه، راز شادابی فرهنگی‌ها، شعار و شعور انسان توحیدگرا، روح و جان دین محمد(ص) و پیشه شایسته کرداران و خوبان بارگاه خداست. در قرآن کریم و احکام اسلامی به ارزش کار و فرهنگ کار بهای ویژه‌ای داده شده است.

در قرآن از کلمه «عمل» و مشتقاتش ۳۶۶ بار، کلمه فعل و مشتقاتش ۱۰۷ بار، کلمه جهد و مشتقاتش ۴۱ بار، کلمه سعی و مشتقاتش ۳۰ مرتبه و کلمه «صنع» و مشتقاتش ۳۰ مرتبه و ... استفاده شده است.

نیز در قرآن کریم حدود ۴۰۰ آیه در تشویق به «کار و تلاش» و بیان ارزش و اهمیت «کار و تلاش» وارد شده است. همچنین، تعدادی از آیات منور قرآن کریم، درباره مشاغل پیامبران بزرگوار الهی است. مسئولیت خطیر و اصلی همه پیامبران الهی، هدایت جوامع بشری بوده است و در این راه با استفاده از شیوه‌های تربیتی ممکن و تحمل رنج‌های طاقت‌فرسا به تعلیم انسان‌ها پرداخته و دلسوزانه وجود خویش را وقف انسانیت نموده‌اند اما برای اینکه سربار دیگران نباشند، خود به «کار و فعالیت» مشغول بوده‌اند تا هم معاش خویش را تأمین نمایند و هم دیگران را در این مسیر تشویق به «کار و تلاش» کنند. به همین جهت به مشاغل برخی از آنان اشاره می‌شود.

بر اساس برخی از آیات از جمله سوره هود، آیه ۳۷، سوره قصص، آیه ۲۷، سوره انبیاء، آیه ۸۰ و ... شغل حضرت نوح(ع) نجاری، شغل حضرت شعیب(ع) شبانی و کارگری، شغل حضرت موسی(ع) شبانی و کارگری، شغل حضرت داود(ع) زره‌سازی و آهنگری، شغل حضرت آدم(ع) کشاورزی، شغل حضرت ابراهیم(ع) کشاورزی و دامداری، شغل

حضرت ادریس(ع) خیاطی، شغل حضرت یعقوب و ایوب(ع) کشاورزی و دامداری، شغل حضرت هود و صالح(ع) تجارت، شغل حضرت سلیمان(ع) حصیربافی و حکومت، شغل حضرت عیسی(ع) نجاری و شغل حضرت محمد(ص) تجارت و صیادی و شبانی بوده است.

باعنایت به آنچه نقل شد، هر یک از انبیای بزرگوار الهی، برای گذران زندگی و تأمین معیشت خویش به «شغلی» اشتغال داشته است.

منابع

قرآن کریم

ابن کثیر القرشی، تفسیر القرآن العظیم، ج ۳، بیروت، دارالمعرفه، ۱۴۱۲ ق.

اهمیت کار و تلاش کارگر در اسلام، دفتر امور فرهنگی تبلیغات اسلامی، چاپ نشر، ۱۳۷۷.

حسین‌بن محمد، راغب اصفهانی، مفردات فی غریب القرآن، تهران، نشر کتاب، ۱۴۰۴ ق.

طباطبایی، محمد حسین؛ تفسیر المیزان، ج ۱۹، ج ۱۳ ترجمه محمد باقر موسوی همدانی، دفتر انتشارات اسلامی، قم؛ ۱۳۷۴.

فضل بن حسن، طبرسی، مجمع البیان، ناصر خسرو، چ دوم، تهران،

محمد بن جریر، طبری؛ جامع البیان عن تأویل آی القرآن، دارالفکر، ج ۱۵، بیروت، ۱۴۱۵ ق.

فرهنگ، منوچهر؛ فرهنگ بزرگ اقتصادی، البرز، تهران، ۱۳۷۱.

محسن، فیض کاشانی، تفسیر صافی، ج ۳، تحقیق حسین اعلی، الهادی، چ دوم، قم، ۱۴۱۶ ق.

محمد بن احمد، قرطبی؛ الجامع الاحکام القرآن، ج ۱۰، دارالحیاء التراث العربی، بیروت، ۱۴۱۵ ق.

قره باغیان، مرتضی؛ فرهنگ اقتصادی و بازرگانی، رسا، چ دوم، ۱۳۷۶.

قمی، علی بن ابراهیم؛ تفسیر قمی، دارالکتب، چ سوم، قم، محمد بن یعقوب، کلینی؛ اصول کافی، ج ۵، اسلامیه، تهران، ۱۳۵۰.

کار و عبادت، مرکز چاپ و نشر سازمان تبلیغات اسلامی، وزارت کار و امور اجتماعی، بهار سال ۱۳۷۷.

محقق اردبیلی، زبده البیان، تحقیق محمدباقر بهبودی، مکتبه‌المرتضوی،

نوری، حسین بن محمدتقی؛ مستدرک الوسائل ج ۲، مؤسسه آل‌البیت علیهم‌السلام